

Przystanek 7

OLS

Zależności pomiędzy populacjami gatunków roślin, przestrzenne zróżnicowanie warunków siedliskowych, działalność człowieka oraz inne przyczyny doprowadziły do wykształcenia różnych typów roślinności, nazywanych zbiorowiskami roślinnymi lub fitocenozami. Zbiorowiska różnią się pomiędzy sobą składem florystycznym i stosunkami ilościowymi poszczególnych gatunków roślin. W systematyce zbiorowisk roślinnych (zwanej **syntaksonomią**) najniższą, podstawową jednostką jest **zespół roślinny**. Zespołem roślinnym nazywamy *terytorialnie ograniczony typ zbiorowiska roślinnego, który na danym terytorium stanowi swoistą, charakterystyczną kombinację gatunków, tzn. różniącą się od innych udziałem przynajmniej jednego własnego gatunku charakterystycznego*. Obecnie w Polsce wyróżnia się 54 zespoły leśne, z których 4 występują na terenie użytków ekologicznych „Olszak I” i „Olszak II”. Trzy z nich należą do klasy *Querco-Fagetea*. Są to: **łęg jesionowo-olszowy** *Fraxino-Alnetum*, **łęg wiązowo-jesionowy** *Querco-Ulmetum minoris* i **grąd środkowoeuropejski** *Galio sylvatici-Carpinetum*.

Czwartym zbiorowiskiem, w którym się znajdujemy, jest las bagieny – **ols**. Olsy porastają tereny z wysokim poziomem wód gruntowych, o utrudnionym odpływie. Miejsca takie są przez cały rok zabagnione, a okresowo całkowicie zatopiane. Siedliska olsowe związane są przede wszystkim z wodami stojącymi, a rzadziej wolno płynącymi. Na skutek panowania tak specyficznych stosunków wodnych olsy mają bardzo charakterystyczny wygląd i zazwyczaj można je rozpoznać już na pierwszy rzut oka. Wokół podstaw pni drzew tworzą się porośnięte roślinnością kępy, a przestrzenie pomiędzy nimi przez większą część roku, bądź nawet stale, są wypełnione wodą. Poziom wody może sięgać od kilku do kilkudziesięciu centymetrów nad powierzchnię gruntu. Potocznie olsy nazywane są często „lasami na kępach”. Kępy takie stanowią jakby cokoły dla rosnących na nich drzew i mogą osiągać znaczne rozmiary – niekiedy ich wysokość przekracza metr, a średnica cztery metry. Poszczególne kępy (a co za tym idzie również drzewa) znajdują się nieraz w znacznej odległości od siebie. Niektóre, mało zwarte postacie olsów, przypominają raczej archipelag rozsianych na wodzie wysepek, z których każda zwieńczona jest wysokim drzewem.

Drzewostan olsów budowany jest prawie wyłącznie przez **olszę czarną** *Alnus glutinosa*, mającą zazwyczaj postać strzelistego, smukłego drzewa o ciemnej korze. Czasem towarzyszą jej inne gatunki drzew: tutaj jest to **brzoza**

omszona *Betula pubescens*. Rzadziej w olsach pojawiają się również: **jesion wyniosły** *Fraxinus excelsior*, **sosna zwyczajna** *Pinus sylvestris* czy **dąb szypułkowy** *Quercus robur*. W podszycie – czyli warstwie krzewów – znaleźć można m.in. **kruszynę pospolitą** *Frangula alnus*, **czeremchę zwyczajną** *Padus avium*, **kalinę koralową** *Viburnum opulus* oraz niektóre gatunki wierzby, np. **wierzbę szarą** *Salix cinerea* i **wierzbę uszatą** *Salix aurita*.

Niepozorne kwiaty
psianki zaskakują
kontrastowymi barwami

Duża wilgotność oraz zróżnicowanie warunków panujących w olsach powodują, że runo tego typu lasu jest bardzo urozmaicone. Ma ono budowę mozaikową. W zalanych wodą przestrzeniach pomiędzy kępami (tzw. dolinkach) występują gatunki siedlisk wilgotnych i bagiennych, np. żółto kwitnąca **knieć błotna** *Caltha palustris*, czyli pospolity kaczeniec, **karbieniec pospolity** *Lycopus europaeus* czy trująca **psianka słodkogórz** *Solanum dulcamara* – liana posiadająca pnącą łodygę i szkarłatne jagody. Często rosną tutaj także rośliny typowo wodne jak **rzęsa drobna** *Lemna minor*. Natomiast na kępach warunki do życia znajdują rośliny leśne, np. **kuklik zwisły** *Geum rivale*, **czyściec leśny** *Stachys sylvatica*, **bluszczyk kurdybanek** *Glechoma hederacea*.

Z punktu widzenia nauki o zbiorowiskach roślinnych – **fitosocjologii**, olsy należą do klasy *Alnetea glutinosae*, grupującej bagienne lasy oraz zarosła olszowe i wierzbowe. Do niedawna w systematyce fitosocjologicznej wszystkie olsy ujmowano w jeden zespół *Carici elongatae-Alnetum*. Również dziś często stosuje się to ujęcie. Jednak bagienne lasy olszowe wykazują zróżnicowanie zarówno pod względem swej budowy, jak i siedliska, na którym występują. Dlatego wyodrębniono dwa osobne zespoły lasów olso- wych: **ols torfowcowy** *Sphagno squarrosi-Alnetum* i **ols porzeczkowy**

Ribeso nigri-Alnetum. Fragment olsu, w którym się znajdujemy, wykazuje cechy olsu porzeczkowego. Jest to bardziej znany i rozpowszechniony w naszym kraju zespół olsu. Drzewostan składa się prawie wyłącznie z olszy czarnej, a kępkowa budowa dna lasu jest zwykle bardzo wyraźna. Tutaj nie jest ona zbyt dobrze widoczna ze względu na wysoki poziom wody. (Jak wygląda pojedyncza kępka, możemy przekonać się spoglądając w lewo. Jedna z olsz przewróciła się, ukazując system korzeniowy wraz z kępą, na której stała). Charakterystyczny jest duży udział w runie **porzeczek czarnej** *Ribes nigrum* (kilka krzewów rośnie po prawej stronie, niezbyt daleko od ścieżki), od której pochodzi nazwa zespołu. Olsy porzeczkowe występują w całej Polsce niżowej, najczęściej na obrzeżach jezior oraz w rozległych dolinach rzecznych (ale nie bezpośrednio przy ciekach), gdzie towarzyszą nadrzecznym lasom łęgowym. Ols porzeczkowy jest ostatnim etapem zarastania (sukcesji) torfowisk niskich i przy zachowaniu odpowiednich stosunków wodnych stanowi na torfach trwałe zbiorowisko leśne, nie ulegające dalszym zauważalnym przekształceniom.

Zbyt wysoki
poziom wody
w olsie nie służy
rosnącym w nim
drzewom

Porzeczek czarna – gatunek
charakterystyczny dla olsów

Warto krótko wspomnieć o **olsie torfowcowym** – zespole znacznie rzadszym i uboższym florystycznie. W runie obficie występują mchy torfowce, głównie

torfowiec nastroszony *Sphagnum squarrosum*. Większy niż w olsie porzeczkowym jest także udział gatunków typowych dla borów i torfowisk. Charakterystyczna dla olsów kępkowo-mozaikowa struktura jest tutaj słabiej widoczna. Olsy torfowcowe występują z dala od cieków, w izolowanych, bezodpływowych zagłębieniach, gdzie powierzchniowe ruchy wody są znikome. Miejsca takie prawie nigdy nie są zalewane, dlatego poziom wód gruntowych jest niższy i podlega mniejszym wahaniom niż w olsach porzeczkowych.

Ze względu na swoją niedostępną olsy były słabiej penetrowane przez ludzi i w mniejszym stopniu niż inne typy lasu wykorzystywane jako źródło drewna (niestety, obecnie w związku z dużym popytem na drewno olszowe, ta sytuacja się zmienia). Nawet w przypadku wycięcia lasu olsowego najczęściej nie stosuje się sztucznych odnowień, a regenerację lasu pozostawia się naturze. Taki wykorzystywany gospodarczo ols łatwo rozpoznać, bowiem na kępach, zamiast pojedynczych okazów, rosną wówczas grupy młodych drzew, otaczających pniaki pozostałe po wyciętych dorodnych olszach. Jednak poważniejszym niż wyrąb niebezpieczeństwem dla istnienia lasów bagiennych jest zmiana stosunków wodnych. Każde znaczniejsze podsuszenie terenu powoduje zanikanie tych zbiorowisk i przekształcanie ich w inne, bardziej suche typy lasów. Osuszone olsy przedstawiają smutny widok – olsze czarne z nasadami pni na wysokości kilkudziesięciu centymetrów nad ziemią i częściowo odsłoniętymi systemami korzeniowymi. Miejsce gatunków bagiennych zajmują rośliny środowisk bardziej suchych, jak **pokrzywa zwyczajna** *Urtica dioica*, czy **jeżyny** *Rubus* spp. Szkodliwy dla olsów jest jednak także zbyt wysoki poziom wody (jaki obserwujemy tutaj). Jeśli utrzymuje się on zbyt długo, powoduje, że olsze stopniowo giną, a zbiorowisko przekształca się w szuwar.

Lasy olsowe w krajobrazie leśnym Polski nie są w tej chwili szczególnie rzadkie. Rosną praktycznie na całym polskim niżu, jednak przeważnie na niewielkich, znacznie mniejszych niż kiedyś powierzchniach. W Wielkopolsce olsy zaliczane są do zbiorowisk rzadkich i zagrożonych. Znajdują się na liście siedlisk przyrodniczych podlegających ochronie prawnej.

Przemierzanie olsów jest trudne, a niekiedy (ze względu na grząski grunt i duże odległości pomiędzy kępami) nawet niebezpieczne. Do ciężkich warunków terenowych dochodzą także inne uciążliwości – np. nieprzeliczone roje komarów i meszek. Z tego względu, nawet spośród ludzi interesujących się przyrodą, większość zna wnętrza lasów bagiennych jedynie z fotografii i opisów. Dla zachowania tych ekosystemów jest to zjawisko korzystne: przynajmniej częściowo chroni je przed presją człowieka.

Zwierzęta w olsie

Olsy, ze względu na panujące w nich warunki i małą dostępność stały się ważnymi ostojami zwierząt. Środowisko do życia i odbywania godów znajduje tu wiele gatunków płazów, m.in. **żaba moczarowa** *Rana arvalis*, która nawet częściej wybiera tego typu miejsca niż np. stawy. Z gadów możemy spotkać **zaskronca** *Natrix natrix*.

W tutejszym olsie gniazda zakładają także liczne gatunki ptaków, np. **żurawie** *Grus grus*, **czaple siwe** *Ardea cinerea*, **krakwy** *Anas strepera*, czy **perkozki** *Tachybaptus ruficollis*.

Niejadowity wąż — zaskroniec,
jak wszystkie inne gady
w Polsce, jest objęty ścisłą ochroną
gatunkową

Żuraw jest w miastach
bardzo rzadkim gościem

Idziemy dalej wąską ścieżką, która ostro skręca w prawo. Po pewnym czasie wychodzimy na polanę, na której znajduje się kolejny przystanek.